

УДК 159.922.6

ФОРМУВАННЯ СТИЛЬОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Ляшко В.В., к. психол. н.,
доцент кафедри корекційної освіти
Херсонський державний університет

У статті висвітлено умови формування стильових особливостей діяльності, а саме індивідуального стилю діяльності, у розумово відсталих учнів як механізму корекційних, компенсаторних, адаптаційних процесів пристосування дитини з особливостями розвитку до умов діяльності, розвитку позитивних для засвоєння та виконання діяльності можливостей.

Ключові слова: діяльність, стильові особливості, індивідуальний стиль діяльності, розумово відсталі учні, корекція.

В статье представлены условия формирования стилиевых особенностей деятельности, а именно индивидуального стиля деятельности, у умственно отсталых учеников как механизма коррекционных, компенсаторных, адаптационных процессов приспособления ребенка с особенностями развития к условиям деятельности, развития позитивных для усвоения и выполнения деятельности возможностей.

Ключевые слова: деятельность, стилиевые особенности, индивидуальный стиль деятельности, умственно отсталые ученики, коррекция.

Liashko V.V. FORMING STYLE PECULIARITIES OF ACTIVITY CONCERNED BY RELEVANT YOUNG SCHOOLS

The article describes the conditions for the formation of stylistic peculiarities of activity, namely, the individual style of activity, the mentally retarded students as a mechanism of correctional, compensatory, adaptive processes of the child with peculiarities of development to the conditions of activity, development of positive for assimilation and performance of opportunities.

Key words: activity, style features, individual style of activity, mentally retarded students, correction.

Постановка проблеми. Реформування сучасної освіти передбачає використання різноманітних науково-методологічних концепцій, програм і методів навчання, застосування прогресивних методів викладання і науково обґрунтований зміст навчальних предметів, не передбачає нівелювання індивідуальних відмінностей учнів, що проявляються в будь-якій діяльності, до їх аналізу обов'язково має бути включений суб'єкт навчальної діяльності – учень з усіма притаманними йому індивідуально-психологічними особливостями. Однією із суттєвих психологічних характеристик, що значною мірою визначають специфічні особливості й успішність навчання і діяльності учнів, є їхні стильові особливості.

Одним із найважливіших шляхів пристосування людини з її індивідуально-типологічними особливостями до діяльності є становлення в неї індивідуального стилю діяльності, який визначається як обумовлена типологічними особливостями особистіть система способів, що склалася в неї для найліпшого здійснення певної діяльності та стійко характеризує її в типових умовах. Стиль діяльності є індивідуально-своєрідною системою психологічних засобів, до яких свідомо чи стихійно вдається людина з метою найефективнішого врівноваження

своєї типологічно обумовленої індивідуальності із предметними, зовнішніми умовами діяльності [4; 5; 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх роботах Є. Клімов зазначає: «Ми повинні піклуватися про узгодження задатків і вимог суспільства. Найбільш сприятливим для цього шляхом є пошук оптимальних варіантів урівноваження суб'єкта із середовищем завдяки індивідуально-своєрідним комплексам прийомів роботи, що максимально враховують сприятливі задатки і компенсують несприятливі, тобто пошук індивідуального стилю праці» [4; 5].

Саме на компенсаторному значенні індивідуального стилю діяльності у своїх роботах наголошують Є. Клімов, В. Мерлін та інші, а О. Хохліна у своїх дослідженнях доводить його значення для дітей із розумовими вадами [4; 6; 7].

Проблеми становлення та формування стилю діяльності досліджували: Г. Андреева, С. Асфандярова, М. Акімова, О. Байтметов, К. Гуревич, Є. Ільїн, Є. Клімов, Г. Королькова, Б. Ломов, В. Мерлін, Я. Стреляу, М. Субханкулова, Ю. Трофімов, О. Хохліна, В. Шадриков, М. Щукін та ін.

Постановка завдання. Варто зауважити, що, будучи складним психічним утво-

ренням, індивідуальний стиль не є чимось попередньо даним, раз і назавжди визначеним психічними та психофізіологічними особливостями людини. Його становлення починається з дошкільного дитинства і триває протягом усього життя. За різних умов і організації діяльності, неоднакових рівней оволодіння навичками та вміннями він набуває різних форм у тих самих індивідів, бо зумовлений різними типами нервової системи, темпераменту, соціальними впливами, навчанням, корекцією (М. Акімова, О. Байтметов, К. Гуревич, Є. Клімов, В. Мерлін, О. Хохліна й ін.).

Метою статті є дослідження стильових особливостей діяльності розумово відсталих молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дитина розвивається під впливом життєвих умов. Проте цей вплив опосередкований – через діяльність, тобто необхідною умовою розвитку дитини є її діяльність. Лише в діяльності психіка дитини формується та проявляється. Та й становлення самої діяльності в людини свідчить про певний її розвиток. Діяльність, з одного боку, – це «процес, в якому породжується психічне відображення світу в голові людини, тобто відбувається перехід відображуваного в психічне відображення, а з іншого – процес, який, у свою чергу, сам керується психічними процесами» (О. Леонтьєв, О. Хохліна й ін.).

Аналіз досліджень у галузі диференціальної й індивідуальної психології свідчить про те, що початком становлення індивідуального стилю можна вважати вік, коли відбувається оволодіння елементами людської діяльності. У дитини це – дошкільне дитинство (3–7, 8 років), це так звана «стадія гри», коли дитина починає брати участь у рольових, символічних, колективних, дидактичних іграх, у продуктивній діяльності (конструювання, малювання, ліпка), виконанні окремих трудових і навчальних завдань (Д. Ельконін).

У цей період на основі розвитку мовлення розвивається здібність до мисленевого попередження діяння, планування практичних дій, поведінки. З'являється й розвивається підпорядкування мотивів, що спрямовані на досягнення привабливих цілей, і здатність до самооцінки. Відбувається подальше засвоєння правил поведінки, моральних норм, починає складатися індивідуальний стиль, основою якого є типові форми реагування дитини як індивіда й особистості (Д. Ельконін).

На основі проведеного дослідження М. Акімова робить висновок, що на першому етапі оволодіння діяльністю індивідуаль-

ний стиль формується стихійно. Способи та прийоми виконання дій, що приносять успіх, форми реагування й організації діяльності закріплюються, засвоюються й перетворюються на стійкі характеристики індивідуального стилю. Індивідуальний стиль, що склався стихійно, – це система прийомів і способів, що виробляється без чіткого розуміння власних індивідуальних особливостей та без ясного усвідомленого регулювання виконання діяльності з урахуванням цих особливостей [1, с. 66].

Аналіз психологічної та психофізіологічної літератури показав, що необхідними умовами становлення та формування індивідуального стилю діяльності є:

- свідоме регулювання поведінковими проявами властивостей нервової системи, що впливає на індивідуальний стиль навіть за одноразового виникнення [1; 2; 3]. Тренування, закріплення в поведінці того прояву властивостей нервової системи, які найчастіше стають потрібними в реальній життєвій ситуації або діяльності;

- висвітлення переваг і недоліків, зумовлених типологічними відмінностями, нейтралізація внутрішніх негативних оцінок, формування адекватних оцінок, усвідомлення особливостей виконання трудової діяльності, формування впевненості у своїх можливостях, перебудова неправильних настанов, створення оптимального емоційного тла діяльності [2];

- розумовий розвиток, необхідний не лише для ефективного аналізу, а й для свідомого ставлення до своїх можливостей і раціонального відбору прийомів та способів дії (Е. Маствиліскер);

- розуміння вимог діяльності й умов її виконання, що залежать від рівня розумового розвитку [7]: чим він вищий, тим раніше дитина усвідомлює вимоги й задачі та раніше оволодіває своєю стратегією прийомів і способів виконання (Е. Маствиліскер);

- коли об'єктивні вимоги трудової або спортивної діяльності є психологічно багатозначними. Тільки в цьому разі ті самі задачі можуть бути виконані в різний спосіб, а неповна відповідність проявів психофізіологічних особливостей в одних ситуаціях може бути компенсована завдяки високій успішності дій в інших [1; 6];

- наявність сильних позитивних мотивів, що стимулюють людину оволодіти професійною або іншою діяльністю. Процес пристосування до діяльності, оволодіння її вимогами – складний і багатозначний, тому він можливий тільки на високому рівні мотивації. Індивідуальний стиль – один із компонентів оволодіння діяльністю – формується за активного намагання людини

добитися високих досягнень, виконуючи роботу якнайкраще [1; 5];

- частота позитивних та негативних оцінок [6];

- соціальне ставлення та вимоги суспільства загалом, а також взаємовідносини в колективі та його вимоги. Ступінь жорсткості в диференціації умов життєдіяльності й діяльності суспільних класів і соціальних груп [6].

По мірі становлення та формування індивідуальних стильових ознак діяльності, знайомства з раціональними способами виконання дій і формами організації діяльності людина «<...> одержує можливість свідомо відбирати для себе ті з них, які відповідають її типологічним властивостям, індивідуалізує їх виконання, свідомо намагається розвивати в собі якості, що компенсують їхні несприятливі прояви. Вона починає керувати своєю поведінкою в діяльності, що свідчить про індивідуальний стиль, який свідомо нею створюється» [1, с. 66].

Навіть під час виконання відносно простих, однозначно пов'язаних із типологічними особливостями завдань, можлива індивідуалізація самого процесу, прийомів дії, якщо вона має деяку ступінь свободи для реалізації. Ще більше це справедливо щодо таких видів діяльності, які представляють собою складний комплекс різноманітних дій, прийомів, рухів, що виконуються в різних умовах і спрямовані на вирішення певної задачі. У таких видах діяльності людині пред'явлені максимальні можливості для управління (несвідомого або свідомого) своєю трудовою поведінкою з метою досягнення оптимальної ефективності [1, с. 63].

Спостереження за процесом навчання в початковій ланці спеціальної школи показало, що цей процес має певні недоліки з огляду на досліджувану проблему. Передусім виявилось, що, спрямовуючи зусилля на формування в учнів здатності до навчально-трудої діяльності, учителі мало уваги приділяють індивідуалізації та зважанню на індивідуально-типологічні й стильові властивості учнів, що проявляються під час діяльності. Заняття проходять шаблонно і присвячуються виготовленню окремого виробу, без урахування можливих шляхів його виготовлення.

Тобто під час виконання практичної частини завдання вчитель проводить роботу за принципом «роби як я», не враховуючи індивідуальних проявів діяльності дитини, не здійснюючи належної роботи з корекційного розвитку пізнавальної сфери учнів.

Поліпшення педагогічного процесу істотно залежить від того, наскільки педагог усвідомлює конкретні труднощі дитини й намагається запобігти їх виникненню, цілеспрямовано добираючи водночас ефективні методичні засоби та прийоми для їх подолання.

Враховуючи зазначене, спеціально організована педагогічна робота має забезпечувати:

1. Сприяння у визначеності типу індивідуального стилю з урахуванням особливостей нервової системи дитини.

2. Формування (підвищення рівня) індивідуального стилю.

3. Формування навчально-практичної діяльності за всіма показниками ефективності виконання.

4. Розвиток основних пізнавальних процесів, що забезпечують засвоєння та виконання діяльності (передусім сприймання, мислення, пам'яті) з акцентуванням розвитку пам'яті під час переходу учнів із класу в клас.

5. Проведення роботи у визначених напрямках з урахуванням наявної в дитини форми олігофренії.

6. Проведення роботи з урахуванням етапу навчання (навчання дітей у 1, 2, 3 класах).

Саме зазначені складники роботи (її змістові лінії) розглядаються як передумови становлення стилю діяльності в розумово відсталих школярів. Водночас треба виходити з таких положень:

1. Формування стильових особливостей передбачає дотримання основних психологічних і педагогічних вимог (Г. Андрєєва, С. Асфандіярова, М. Акімова, О. Байтметов, К. Гуревич, Є. Ільїн, Є. Клімов, Г. Королькова, Б. Ломов, В. Мерлін, Я. Стреляу, М. Субханкулова, Ю. Трофімов, О. Хохліна, В. Шадріков, М. Щукін та ін.).

Психологічні вимоги становлення стилю діяльності:

- наявність в особи позитивного ставлення до діяльності (тобто позитивної мотивації), що дозволяє використовувати сприятливі, фізіологічно і психологічно зумовлені можливості, полегшує компенсацію недостатніх особливостей, дозволяє доводити характеристики трудових прийомів до оптимальних меж;

- нейтралізація нав'язаних особі оцінок її можливостей;

- формування впевненості дитини у своїх можливостях;

- створення сприятливого емоційного тла за наявності критичного аналізу результатів і процесу діяльності;

- демонстрація переваг і недоліків у роботі;

– перебудова типологічно зумовлених настанов (інертні бояться діяти швидше, без підготовки; рухливі схильні діяти без самоконтролю) та врахування індивідуально-типологічних властивостей особи та їх проявів у діяльності;

– наявність зони невизначеності діяльності, яка забезпечується можливістю досягнення результату за допомогою різних способів діяльності, дій, рухів, проміжних цілей;

– можливість визначення суб'єктом індивідуальної системи рухів, операцій та проміжних цілей, яка забезпечує досягнення найбільшої успішності діяльності;

– формування в особи раціонального способу діяльності відповідно до об'єктивних і суб'єктивних умов її виконання завдяки формуванню автоматизмів на основі розв'язання завдань в еталонний спосіб і завдань із жорстко регламентованими способами та послідовністю дій;

– спеціальне навчання школярів орієнтуватися в навчальному завданні, прийомах його виконання: переносу засвоєних знань та прийомів на інші навчально-практичні ситуації;

– виховування ініціативності та самостійності;

– розвиток та корекція пізнавальних процесів учнів.

Педагогічні вимоги становлення стилю діяльності:

– досягнення засвоєння учнями трудових навичок і усвідомлених техніко-технологічних знань;

– використання різноманітних типів завдань для самостійного виконання на різних етапах уроку (репродуктивні, пізнавально-пошукові, творчого характеру);

– послідовне ускладнення завдань за змістом та способом виконання, як всередині кожної з тем, що вивчаються, так і протягом усього процесу навчання;

– поєднання прямого й опосередкованого шляхів керування самостійною діяльністю школярів;

– контроль педагога за виконанням учнями завдань різними способами з метою відсіювання нераціональних варіантів відповідно до об'єктивних умов діяльності;

– диференційований та індивідуальний підхід до учнів з урахуванням актуальних і потенціальних рівнів можливостей, наукованості, стану працездатності, своєрідності дефекту;

– систематичне залучення учнів до активної оціночної діяльності із причинним обґрунтуванням оціночних суджень;

– відношення позитивних та негативних оцінок.

Необхідне врахування теоретичних положень про:

– особливості психофізичного розвитку дітей із розумовою відсталістю (І. Белякова, Л. Виготський, В. Петрова, Ж. Шиф та ін.);

– особливості практичної діяльності розумово відсталих учнів (І. Белякова, Г. Мерсіянова, С. Мирський, В. Петрова, В. Синьов, О. Хохліна);

– комплексність і оптимістичну перспективність корекційно-виховної роботи в допоміжній школі (І. Єременко);

– провідну роль навчання щодо розвитку (Л. Виготський, Г. Дульнев, Л. Занков, Г. Костюк, С. Максименко та ін.);

– умови забезпечення корекційної спрямованості навчально-виховного процесу в допоміжній школі (Г. Дульнев, В. Карваліс, Г. Мерсіянова, В. Синьов, О. Хохліна та ін.);

– розгляд навчання в єдності цільового, змістового, методичного, організаційного, результативного компонентів педагогічного процесу (Ю. Бабанський, Н. Мойсеюк, В. Синьов, О. Хохліна).

Важливе дотримання принципів загальної та спеціальної дидактики (С. Забрамна, І. Лернер, І. Єременко й ін):

– принцип виховуючої спрямованості навчання реалізовується на всіх уроках, передбачаючи не лише навчальну, а й виховну мету (розвиток позитивного ставлення до праці; виховання працелюбності; формування бережливого ставлення до об'єктів і предметів праці, соціально-побутове орієнтування);

– принцип науковості навчання спрямовується на формування в учнів достовірних знань про склад і властивості матеріалів, елементи живої та неживої природи, складники трудової діяльності (праці): результат, предмет, засоби, процес праці, організацію та режим праці;

– принцип систематичності й послідовності навчання. Формуючи в учнів знання про основи трудового процесу, враховуються міжпредметні зв'язки між уроками соціально-побутового орієнтування, математики, читання, образотворчого мистецтва з метою формування пізнавального інтересу, розширення кругозору учнів;

– принцип доступності знань. Зміст і методи навчання добираються з урахуванням пізнавальних можливостей учнів;

– принцип свідомості й активності в навчанні. Заняття передбачають методи, спрямовані на активізацію розумової діяльності учнів, виховання свідомого позитивного ставлення до праці;

– принцип наочності. Унаочнювати процес формування знань таблицями, плаката-

ми, схемами, малюнками, технологічними картами, також використовувати індивідуальні картки;

– принцип міцності засвоєння знань, що здійснюється в процесі повторення, доповнення, уточнення і розширення матеріалу, порівняння, зіставлення й узагальнення;

– принцип корекційної спрямованості навчання. На уроці застосовуються наочні і словесні методи навчання, добираються завдання для розвитку уміння порівнювати предмети, виділяти основні і другорядні їхні ознаки, встановлюються логічні послідовності подій та ін.;

– принцип індивідуального та диференційованого підходу до учнів. Враховуються індивідуальні особливості учнів під час добору змісту, організаційних форм і методів навчання.

Висновки із проведеного дослідження. Становлення в аномальної дитини, зокрема в дитини з вадами інтелекту, індивідуального стилю на основі механізмів компенсації та корекції є важливим напрямом підвищення ефективності її трудового навчання, корекційно-розвивального впливу та підготовки до самостійної життєдіяльності.

Формування в школярів з інтелектуальними вадами стильових особливостей є спеціальним завданням, що має розв'язуватися в процесі їхнього навчання. Водночас акцент варто робити не стільки на компенсаторних механізмах, які забезпечують адаптаційні процеси дитини з особливостями розвитку до умов діяльності, скільки на корекції, відсіюванні псевдостилю (способу діяння, який, хоч і відповідає особливостям психофізичного розвитку дитини, але негативно впливає на показники ефективності діяльності), на розвиткові позитивних для засвоєння та виконання діяльності можливостей. Тобто для продуктивної та якісної діяльності особливого значення набуває становлення в учнів скоригованого відповідно до вимог діяльності й оптимально-

го її виконання суб'єктом індивідуального стилю діяльності в оптимальних межах [7, с. 169].

Формування індивідуального стилю в розумово відсталій дитини здійснюється за тією ж стратегією, що й корекційно-розвивальна робота з урахуванням структури дефекту, з опорою на становлення усвідомлених, регульованих психічних функцій і способів діяння. Розв'язання ж цієї проблеми передбачає вивчення зазначеного психічного утворення в учнів у зв'язку з ефективністю виконання трудових і навчальних завдань, загальними та типологічними особливостями розвитку. Це ж, у свою чергу, сприятиме визначенню передумов ефективного становлення в розумово відсталих учнів стильових особливостей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акімова М., Козлова В. Психофизиологические особенности индивидуальности школьников. Учет и коррекция. М.: Академи, 2002. 157 с.
2. Асфандиярова С., Субханкулов М., Шукин М. Некоторые типологически обусловленные особенности учебной деятельности учащихся токарей. Типологические исследования по психологии личности и психологии труда: сборник научных трудов. Пермь, 1964. С. 67–79.
3. Гуревич К. Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы. М.: Наука, 1970. 272 с.
4. Климов Е. Индивидуальные различия в трудовой деятельности ткачих-многостаночниц в связи с диагностическими испытаниями подвижности нервных процессов / под ред. В. Мерлина. Пермь: Ученые записки, 1958. Вып. 23. С. 156–189.
5. Климов Е. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы: к психологическим основам научной организации труда, учения, спорта. Казань: изд-во Казан. ун-та, 1969. 278 с.
6. Мерлин В. Очерк интегрального исследования индивидуальности. М.: Просвещение, 1986. 254 с.
7. Хохліна О. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку. К.: Пед. думка, 2000. 242 с.